

EGZONIMIZACJA POLSKICH I SPOLONIZOWANYCH NAZW GEOGRAFICZNYCH W XVII-WIECZNEJ FRANCUSZCZYŹNIE (NA PODSTAWIE PAMIĘTNIKÓW FRANÇOIS PAULINA DALERACA)

Słowa tematyczne: nazwy własne, toponimia, egzonimy, kontakty językowe polsko-francuskie, adaptacja językowa

1. WPROWADZENIE

Polska w XVII wieku jako rozległe, choć z wolna chylące się ku upadkowi i zapóźnione pod względem ustrojowym mocarstwo, będąc stroną w wielu konfliktach wojennych i areną licznych akcji politycznych, odgrywała ważną rolę na mapie ówczesnej Europy. Zawieranie sojuszy, pozyskiwanie sprzymierzeńców, tworzenie stronnictw powiązane z kreowaniem rozległej sieci kontaktów międzynarodowych czyniło z I Rzeczypospolitej istotny obiekt zainteresowania cudzoziemców, którzy, motywowani różnorodnymi pobudkami, często i chętnie ją odwiedzali, utrwalając swoje obserwacje na kartach licznie powstających wówczas pamiętników (zob. Chynczewska-Hennel, 1994; Targosz, 1997, s. 39; Girys-Czagowiec, 2005; Milewski, 2019).

Obcojęzyczna memuarystyka epoki, przyjmująca często gatunkową formę dziennika podróży, poświęcona Polsce, zawiera pokaźny zbiór nazw własnych (przede wszystkim geograficznych, choć nie tylko) z terenów wchodzących w skład ówczesnego państwa, a nierzadko też z obszarów ościennych, które stanowią istotną część leksykonu tej odmiany literatury dokumentu osobistego (Czermińska, 2000, s. 14–17). Egzotyczne dla ucha niepolskojęzycznego autora onimy pojawiały się w poszczególnych tekstach w przeróżnej formie, bardziej lub mniej odległej od postaci oryginalnej, co czyni z nich ciekawy przedmiot refleksji językoznawczej w zakresie odrębnych, aczkolwiek w wielu miejscach

krzyżujących się dyscyplin: bazującej na założeniach onomastyki i traduktologii tzw. onomastyki translatorycznej (Gałkowski, 2018), toponomastyki synchroniczno-kontrastywnej (Mandola, 2012, 2015, 2017) oraz socjolingwistyki, zwłaszcza w zakresie kontaktów językowych. Czynione w dalszym ciągu wywodu analizy pozostają w kręgu przywołanych obszarów badawczych, a wspólnym ich kontekstem uczyniono perspektywę diachroniczną.

Celem artykułu jest opis strategii egzonimizacyjnych, jakie zostały wykorzystane w pamiętnikach francuskiego autora, dworzanina króla Jana Sobieskiego, François Paulina Daleraca, w stosunku do nazw geograficznych¹ odnoszących się do obiektów związanych z terytorium XVII-wiecznej Polski (znajdujących się w jej obrębie lub na terenach ościennych, w tym przede wszystkim w Ukrainie, Białorusi, Litwie, Słowacji, Mołdawii, Węgrzech i innych państwach w dzisiejszych ich granicach).

Na korpus tekstów składają się następujące, wybrane dzieła rzeczonoego autora: „Les anecdotes de Pologne ou memoires secrets du regne de Jean Sobieski III du nom”² (wyd. 1, Amsterdam 1699) (Folkierski, 1925, s. 5–7; Targosz, 1991, s. 105–108; 1992, s. 112–113) oraz „Memoires du Chevalier de Beaujeu” (wyd. 1, Paryż 1698) (Kraushar, 1883, s. XIV; Targosz, 1992)³. Mogą one stanowić ciekawy obiekt badań różnych dziedzin wiedzy, w tym lingwistyki, przede wszystkim ze względu na wielojęzyczny charakter. Zasadniczo pisane po francusku, zawierają obszerny materiał polski (proprialny i apelatywny), bowiem autor, przebywając kilkanaście lat na dworze Sobieskich, opanował polszczyznę, a także innojęzyczny (węgierski, turecki, niemiecki, włoski, łaciński itd.)⁴.

Uwagą obejmującą te spośród licznie poświadczonych w tekstach toponimów, które można określić mianem posiadających charakterystykę słowiańską (z terenu Europy Środkowo-Wschodniej), pomijam zaś nazwy związane z obszarem

¹ Synonimicznie stosuję też inne terminy: (*top*)*onim*, *nomen proprium*, *nazwa*.

² Francuskie nazwisko autora: François Paulin Dalairac (inne warianty nazwiska: *Dallerac*, *d'Allayrac*) (Folkierski, 1925, s. 5). Współczesna postać tytułu: „Les anecdotes de Pologne ou mémoires secrets du règne de Jean Sobieski III du nom”.

³ Skupiam się przede wszystkim na materiale zamieszczonym w „Les anecdotes...”. W odniesieniu do toponimów zawartych w „Memoires...” (dziś „Mémoires”), w których opisano wydarzenia wcześniejsze niż w „Les anecdotes...”, autor stosował podobne mechanizmy adaptacyjne i sposoby wprowadzania do tekstu.

⁴ Materiał językowy (zarówno z zakresu nazw własnych, jak i pospolitych) z pamiętników Daleraca stanowił przedmiot badań, których wyniki zostały zaprezentowane w kilku moich wcześniejszych artykułach (Zarębski 2018a, 2018b, 2021, 2022). W niniejszym opracowaniu analizie poddaję wyłącznie warstwę proprialną (odpowiednio poszerzoną o przykłady z dzieła „Memoires...”), którą opisuję pod kątem technik i strategii egzonimizacyjnych. Ich celem była wielowymiarowa adaptacja do francuszczyzny. *Novum* ujęcia materiału polega na: 1) odwołaniu się do odpowiednio zmodyfikowanej klasyfikacji wspomnianych strategii, zaproponowanej przez M. Mandolę (2015, 2017) w stosunku do współczesnych zjawisk językowych; 2) wskazaniu modelu klasyfikacji mechanizmów egzonimizacyjnych dotyczących materiału historycznego.

zachodnio- i południowoeuropejskim (Niemcy, Niderlandy, Francja, Włochy itd.), a także tureckim. Trzeba podkreślić, że autor pamiętników obce *nomina propria* słyszał od użytkowników języka polskiego, z którymi uzgadniał zapis i wymowę poszczególnych form, o czym wspominał w początkowych partiach „Les anecdotes...”. Zatem onimy te, mimo że mają różną genezę, należy traktować jako naznaczone cechami polskimi (fonetycznymi i morfosyntaktycznymi) w wersji wyjściowej.

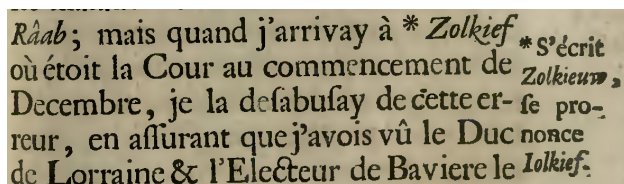
Wobec tego, że prezentowane analizy mają wymiar synchroniczno-kontrastywny (odnoszą się bowiem do kontaktów polsko-francuskich w konkretnym przekroju synchronicznym), poza zasięgiem rozważań pozostawiam dociekania na temat etymologii badanych nazw. Zanotowane przez Daleraca toponimy, pod wpływem oddziaływania języka francuskiego w tekście, uległy egzonomizacji, na skutek czego stały się egzonomami w języku docelowym — francuskim⁵. Kontekst wyboru strategii egzonomizacyjnej jest więc istotny dla czynionych analiz. W związku z tym, że koncentruję się na formie wyekscerpowanych *propriów*, nie zaś na ich przynależności do określonej kategorii onimicznej (makrotoponimy, mikrotoponimy, hydronimy, oronimy itd.), pomijam rozważania dotyczące relacji między nazwami a typem oznaczanych przez nie obiektów (Zarębski, 2021). Zachodzące na gruncie poszczególnych języków procesy adaptacyjne dotyczące nazewnictwa obcego (zarówno geograficznego, jak i osobowego) stanowią ważny i dość mocno eksploatowany przedmiot badań (zarówno w perspektywie synchronicznej, jak i diachronicznej)⁶.

Jeśli chodzi o sposób prezentacji genetycznie obcych toponimów w pamiętnikach, to autor stosował dwie techniki. Po pierwsze, formy w różnym stopniu zaadaptowane do francuszczyzny umieszczał w tekście podstawowym, po drugie zaś, formy starające się naśladować (niekiedy błędnie) oryginalną (to jest właściwą dla języka, z którego nazwa pochodziła lub w którym funkcjonowała, zazwyczaj polskiego) wymowę (zapowiedziane formułami typu *se prononce* ‘wymawia się’; *les Polonois disent* ‘Polacy mówią’; *il faut prononcer* ‘należy wymawiać’) i/lub oryginalny zapis (poprzedzone formułami typu *s’écrit* ‘pisze się’; *les Polonois écrivent* ‘Polacy piszą’) stosował w glosach marginesowych (sporadycznie na

⁵ Terminy *egzonim* ‘nazwa własna obiektu geograficznego lub miejsca w języku obcym’, *egzonimizacja* ‘proces tworzenia egzonomów’ i *endonim* ‘nazwa własna obiektu geograficznego lub miejsca w języku oryginalnym’ (Mandola, 2015, s. 83) używane są głównie w kontekście standaryzacji nazw w poszczególnych językach. Ewa Wolnicz-Pawłowska (2006, s. 86), przyjmując ich funkcjonowanie także w obrębie onomastyki, pisze jednak, że „[...] z językoznawczego punktu widzenia — podział na egzonomimy i endonimy nie ma większego sensu”, co nie zmienia faktu, że są to terminy zakorzenione w onomastyce. Badaczka postuluje ponadto używanie terminów: *alanim* ‘każda z nazw odnosząca się do tego samego obiektu’ i *egzonim historyczny* ‘egzonim używany niegdyś’ (s. 90).

⁶ O adaptacji obcych nazw geograficznych do polszczyzny pisali Zofia i Karol Zierhofferowie (2000), zaś adaptacje (egzonimizacje) współczesnych polskich toponimów do francuszczyzny badała Małgorzata Mandola (2017).

zasadzie komentarza włączonego w tekst podstawowy) (zob. rys. 1). Te imitujące właśnie autentyczny materiał onimiczny postaci nazw pełnią swego rodzaju funkcję metajęzykową.



Rys. 1. „Les anecdotes...”, t. I, s. 353

Funkcjonowanie toponimów w pamiętnikach ma konsekwencje dla ich statusu w planie egzonimizacji. Otóż jednostki stanowiące elementy tekstu głównego należałoby uznać za różnego typu egzonimy, gdyż w zamierzeniu Daleraca uległy przyswojeniu do języka francuskiego. Natomiast formy o charakterze metajęzykowym można uznać za dawne polskie endonimy (a w przypadku form zaadaptowanych do polszczyzny z innych języków — za spolonizowane egzonimy).

Leksyka proprialna w procesie zapożyczania do języka docelowego podlega w zasadzie tym samym procesom, czyli integracji fonetycznej, morfologicznej, syntaktycznej i leksykalno-semantycznej (Deroy, 1956; Giraud, 1971; Walter, 1997), co słownictwo apelatywne. Zwłaszcza na początku zakotwiczenia się w danym języku znamienne jest dla niej zjawisko wariantywności. Oczywiście istnieją różnice w akcie zapożyczania tych dwóch klas słownictwa, związane np. w odniesieniu do apelatywów z możliwością jednoczesnego włączenia nazwy i obiektu do rzeczywistości języka docelowego, jak ma to miejsce w przypadku zapożyczonego do francuskiego z języka angielskiego rzeczownika *le volley-ball* ‘piłka siatkowa’ (Giraud, 1971, s. 113). W wypadku nazw własnych takie sytuacje są możliwe, ale zdarzają się znacznie rzadziej.

Trzeba też dodać, że często nawet wysoka ekstensja tekstowa pożyczki nie wpływa na stopień jej stabilizacji formalnej (Bańko i in., 2016, s. 20, 149). Chwiejność formy elementów zapożyczonych charakteryzuje się większą siłą w perspektywie diachronicznej, kiedy natężenie czynników normatywnych — choć rzecz jasna zróżnicowane w zależności od języka — było słabsze niż obecnie. Ponadto część adaptacyjnych propozycji Daleraca miała charakter indywidualny, nie była oparta na uzusie w języku docelowym — francuskim⁷. Dotyczyć to

⁷ Formy nazw zaproponowane przez Daleraca konfrontowano wybiórczo z ich postaciami zamieszczonymi w dawnych onomastykonach francuskich: DGP, GDGC, ED. Przykłady podaje

mogło przede wszystkim nazw mało znanych, np. *Jouanietz/Jovianietz/Joüanietz/Joüaniets*. Rozmiary wariantywności w zakresie poszczególnych jednostek są w tekście znaczne, co w pewnej mierze wynika z dążenia autora do zamieszczania na marginesach pisownianej i/lub brzmieniowej wersji źródłowej (tj. polskiej lub innojęzycznej) nazwy. Pewna jednak grupa toponimów ze względu na rozpowszechnienie funkcjonowała w postaci bardziej ugruntowanej, uświęconej już tradycją używania w języku francuskim, np. *Pologne, Cracovie* (DGP, GDGC, ED). Przystępując do opisu jednostek toponimicznych w dawnym tekście dwujęzycznym, należy te uwarunkowania brać pod uwagę.

Odwołując się do odpowiednio zmodyfikowanej na potrzeby materiału klasyfikacji egzonymów w języku francuskim zaproponowanej przez Małgorzatę Mandolę (2015, 2017), w obrębie wyekscerpowanego materiału można wskazać kilka klas, reprezentujących różne strategie egzonymizacji, które zostaną zaprezentowane w dalszym ciągu wywodu.

2. OD OBCOJĘZycznego CYTATU DO INTEGRACJI GRAFICZNO-FONETYCZNEJ

2.1. Egzofony

Najbliższe języka wyjściowego są te jednostki nazewnicze, które w tekście francuskim funkcjonują w postaci obcych cytatów, np.: *Bar, Berlin, Brody, Budziaki, Grodno, Kaminiec, Kilia, Lipka, Lublin, Lubownia, Nadarzyn, Nitra, Olesko, Opawa, Pokucie, Potok, Radom, Sambor, San*⁸. Mieszczą się w tej grupie również formy wysunięte na margines, poprzedzone formułami wskazującymi na oryginalny zapis, typu *s'écrit*, np. **Buczacz, *Halicz, *Praga, *Prut*. Marginalia tego typu funkcjonują jako oryginalne (polskie) odpowiedniki nazw sfrancuszczonej włączonych do tekstu głównego, np. w tekście głównym *Alich, Bouchach*⁹ — na marginesach **Halicz, *Buczacz*. Mamy tu do czynienia z egzonymami różniącymi się od form źródłowych wymową, określanymi mianem *egzofonów*. Nazwy te — mimo oryginalnej, obcojęzycznej (tu polskiej) postaci w otoczeniu innojęzycznym (tu francuskim) — zostały do francuszczyzny przyswojone fonetycznie, czego śladów nie sposób dostrzec w tekście pisanym. Fakt ten podkreśla Ewa Wolnicz-Pawłowska (2006, s. 86): „Każda nazwa obca (zapożyczona) musi

w oryginalnej pisowni XVII-wiecznej, przy czym każdorazowo zamieniam długie s (ſ) na s oraz modernizuję pisownię wielkich i małych liter. Formy odnotowane na marginesach dzieła poprzedzam asteryskiem *.

⁸ Analogicznie antropimimy, np. *Lubomirski, Sobieski*.

⁹ Formy te są nie w pełni przyswojone do języka francuskiego (zapis wskazuje na wymowę *alif, bu(ſ)s*); pełna ich asymilacja wiązała się z zapisem **Alitch, *Boutchatch*.

podlegać adaptacji fonetycznej, a więc «różni się od nazwy oficjalnej», nigdy nie jest tożsama z oryginałem, nie ma bowiem dwóch języków o identycznej bazie artykulacyjnej. Chociaż nazwę *Berlin* piszemy tak samo po niemiecku, jak po polsku, to inaczej wymawia ten wyraz Niemiec, a inaczej Polak”, a jego słuszności we współczesnej perspektywie kontrastywnej polsko-francuskiej dowodzi na podstawie badań empirycznych M. Mandola (2017, s. 88).

Trzeba też pamiętać, że onimy zapisane zgodnie z polskimi zwyczajami graficznymi w wymowie francuskiej mogły w niektórych wypadkach dużo bardziej odbiegać od wersji oryginalnej (np. dotyczy to realizacji głoski zapisywanej przy pomocy grafemów *u*, *y*, nosowej wymowy połączeń typu *am*, *an*, *in*, wymowy *c* w wygłosie). Ponadto, jak wynika z obserwacji użyc kontekstowych, formy te zostały przyswojone do francuskiej gramatyki, co przejawia się w blokadzie fleksji oraz, choć nie w każdym przypadku możemy to w pełni dostrzec, zmianach w zakresie kategorii rodzaju i liczby, np. *la Pokucie* (użycie żeńskiego rodzajnika określonego przed nazwą mającą w języku wyjściowym rodzaj nijaki) (zob. rozdział 4).

Warto wspomnieć, iż niektóre egzofony mogą pośrednio poświadczają dawną wymowę polskich głosek, np. *e* pochylonego w formie *Kaminiec*.

2.2. Egzografy

2.2.1. Formy różniące się w zakresie użycia znaków diakrytycznych

Dalerac w celu jak najwierniejszego odzwierciedlenia pejzażu onimicznego przemierzanych terytoriów stosował taktykę umieszczania na marginesach form źródłowych, zgodnych z polskim uzusem panującym w tamtym czasie w obszarze używania polszczyzny. Wiadomo jednak, że w odniesieniu do interesującej nas epoki nie dysponujemy wykazem restrykcji w zakresie normy dotyczącej pisowni omawianych jednostek czy innych zjawisk językowych. Trzeba dodać, że w propozycjach autorskich pamiętnikarza pojawia się sporo różnego typu usterek (brak polskich diakrytów, wprowadzanie diakrytów francuskich, substytucje liter itd.), np. **Bakow*, **Bog*, **Braçław*, **Buçko*, **Dziza*, **Yasłowieć*, **Lopuczna*, **Międzybôz*, **Płohuw*, **Podaięc*, **Podohortsé*, **Przévorska*, **Sbaracz*, **Sborow*, **Słoczow*, **Sniatyn*, **Sotczowa*, **Stanislawow*, **Czerryn/Czerrin* ‘Czehryń’, **Uscie*, **Viez*, **Zolkieuv*, **Zurawno*, **Zwanieć*. Wynikają one najprawdopodobniej z niedostatecznej znajomości polszczyzny, z niewystarczających konsultacji z natywnymi użytkownikami języka czy może wreszcie z samej niekompetencji nieznanych z imienia i nazwiska konsultantów Daleraca. Formy pozbawione polskich diakrytów pojawiają się również w tekście zasadniczym, np. *Bialogrod*, *Novogrodek*, *Pieskova Skala*, *Zolkiew*, co w tym przypadku należy uznać za przejaw jednej ze strategii egzonomizacyjnych, których celem było dostosowanie

postaci nazw do języka francuskiego. Przykłady tego typu różniące się pisownią reprezentują klasę egzografów.

2.2.2. Formy naśladowujące oryginalną wymowę

Drugą grupę w obrębie kategorii egzografów stanowią te nazwy, których francuski zapis nawiązuje do oryginalnej wymowy polskiej. Dokonano w nich takich modyfikacji w zakresie pisowni, które umożliwiłyby odczytanie przez odbiorcę francuskojęzycznego bliskie wymowie polskiej (m.in. użyto diakrytów typowych dla alfabetu francuskiego, zastosowano rozmaite substytucje grafemów). Zjawiska odzwierciedlone w przywołanych jednostkach można uznać za przejaw asymilacji fonetycznej o różnym natężeniu — od integracji pełnej lub prawie pełnej, np. *Bakouf*, *Oppava*, *Perecop*, *Sân*, *Vissotsko*, *Vitouf*, *Yavorouf*, *Yassi*, *Zamosch*¹⁰, po słabszą, częściową, np. *Dniepre*, *Dniestre*, *Yaroslave* (dodanie finalnego *e* służy podtrzymaniu wymowy poprzedzającej spółgłoski lub grupy spółgłoskowej, które we francuszczyźnie są zwykle nieme w wygłosie)¹¹.

Mechanizmy stosowane przez autora w celu uzyskania efektu oryginalnej wymowy nazw mają wielowymiarowy charakter i na ogół pozostają w zgodzie z zaleceniami autorów dawnych gramatyk francusko-polskich i podręczników przeznaczonych dla Francuzów (*Grammatyka francusko-polska*, 1772, s. 3–29; Kopczyński, 1807; zob. Zarębski, 2018a). Na ogół dźwięki obecne zarówno we francuszczyźnie, jak i w polszczyźnie Dalerac starał się oddawać z francuska, por. przykłady *Żywiec* > *Giviets*, *Kalnyk* > *Kalnic*. W badanym materiale można wskazać następujące zjawiska szczegółowe dotyczące zapisu głosek, którymi nie dysponuje język francuski, albo też takich, które są inaczej zapisywane w alfabecie francuskim¹² (por. Mandola, 2017):

1) samogłoski:

- pol. *ę* > fr. *en*, np. *Będzin* > *Bengin*, *Częstochowa* > *Chenstokova*;
- pol. *e* > fr. *i*, np. *Kamieniec* > *Kaminiéc* (w przypadku *é* pochylonego) // fr. *e* (utożsamiane przez autora z fr. *é* zamkniętym), np. *Pietrowice* > *Pietrovitzié*, *Samocice* > *Samotitzé*;

¹⁰ Analogicznie autor postępuje z polskimi nazwiskami, np. **Iablonowski*, *Lubomirsky*.

¹¹ Por. „Muty na końcu terminów położone milczą, jeżeli następuje konsona [...]” (*Grammatyka francusko-polska*, 1772, s. 11).

¹² Katalog modyfikacji adaptacyjnych Daleraca poszerza też materiał apelatywny oraz antroponimiczny, np. pol. *q* > fr. *om*, np. *Dąbrowski* > *Dombroski*; pol. *g* > fr. *gu*, np. *Ogiński* > *Oguński*; pol. *ń* (*ni*) > fr. *gn*, np. *Konieczpolski* > *Cogniets-Polski*; pol. *szcz* > fr. *sez*, np. *Szczuka* > **Sczuka* // fr. *ch*, np. *Szczuka* > *Chouka*; pol. *wsk* (wymowa [fsk]) > fr. *sk*, np. *Dąbrowski* > *Dombroski* (Zarębski, 2018a).

– pol. *y* > fr. *i*, np. *Krzywe* > *Krivé*, *Tarnowskie Góry* > *Tarnoskigouri* // fr. *y*, np. *Tarnosky Goury* // fr. *e* (utożsamiane przez autora z fr. *é* zamkniętym), np. *Tyszkiewicz* > *Teskievits*;

– pol. *u* > fr. *ou*, np. *Buczacz* > *Bouchach*, *Bug* > *Boug*, *Busko* > *Boutsko* // fr. *o*, np. *Bug* > **Bog*, podobnie też pol. *ó* > fr. *ou*, np. *Łobzów* > *Lobzouf*, *Międzybórz* > *Mggibouge* (sic!), *Zborów* > *Sborouf*, rzadziej pol. *ó* > fr. *o*, np. *Zborów* > **Sborow* // fr. *ô*, np. *Międzybóź* > **Międzybôz* (każdorzazowo w formach poprzedzonych formułą fr. *se prononce* ‘wymawia się’); zapisy tego typu świadczą o wahaniach artykulacji dawnego *o* długiego w polszczyźnie doby średniopolskiej;

– pol. *oN* > fr. *u*, np. *Radom* > **Radum* (mechanizm ten możemy interpretować dwojako: 1) *o* w pozycji zależnej w polszczyźnie miało podwyższoną artykulację równą *u*, co wiernie naśladuje zapis francuski — byłby to przykład egzofonu; 2) w kontekście analogii do wymowy pożyczek łacińskich typu *aquarium*, *calcium*, w których wygłosowe połączenie *-um* wymawia się we francuszczyźnie jak [-ɔm]¹³.

2) spółgłoski i grupy spółgłoskowe:

– pol. *k* > fr. *c*, np. *Kalnyk* > *Kalnic*, *Kruczyn* > *Crotchin*;

– pol. *ch* > fr. *k*, np. *Bochnia* > *Boknia*, *Chocim* > *Kotchim*, *Czernichów* > *Chernikovie*, *Częstochowa* > *Chenstokova*;

– pol. *h* (spółgłoska dźwięczna występująca w dawniej¹⁴ wymowie na pograniczu językowym ruskim, czeskim i słowackim; Klemensiewicz i in., 1981, s. 141–142) > fr. *h* (w języku francuskim w wyrazach rodzimych jest nieme, a w obcych — przydechowe), np. *Halicz* > *Halich*, *Podhajce* > *Podahiets*, **Podhayietz*, *Podhorce* > *Podohortse* lub pominięcie w formie francuskiej, np. *Halicz* > *Alich*, *Podhajce* > *Podaięc*;

– pol. *c* > fr. *ts*, np. *Braclaw* > *Bratslaf*, *Bratslawie*, *Podhajce* > *Podahiets* // fr. *tz*, np. *Jazłowiec* > *Yaslovietz*, *Pac* > *Patz* // fr. *ç*, np. *Braclaw* > *Braçlaw*, *Jazłowiec* > *Yaslowieç* // fr. *c*, *ck*, *k* wymawiane na końcu wyrazu jak *k*, np. *Kamieniec* > *Kaminiec*, *Camienick*, *Kaminiek*;

– pol. *cz* oznaczające spółgłoskę [č] > fr. *ch*, np. *Czemerica* > *Chemerits*¹⁵ // fr. *th*, np. *Łowicz* > *Lovith* // fr. *tch*, np. *Soczawa* > *Sotchova*, *Thumacz* > *Tloumatch*,

¹³ Forma *Radum* została użyta na marginesie po formule fr. *s'écrit* ‘pisze się’, zaś w tekście zasadniczym pojawiła się postać *Radom*.

¹⁴ Zanik dźwięcznego *h* w polszczyźnie, podobnie jak przedniojęzykowego *l*, nastąpił w dobie nowopolskiej (dziś wymowa ta ma charakter regionalny, kresowy) (Bajerowa, 2005, s. 56).

¹⁵ Zapis *Chemerits* z nagłosowym [j] nie odzwierciedla w pełni pol. wymowy *Czemerica*, więc tylko częściowo oddaje brzmienie oryginalne.

Złoczów > *Slotchuf* // fr. *ch*, np. *Buczacz* > *Bouchach* // fr. *sch*, np. *Tłumacz* > *Tlomasch* // fr. *z*, np. *Buczacz* > **Buczaz* // fr. *x*, np. *Smotrycz* > *Smotrix*;

– pol. *z* > fr. *s*, np. *Gniezno* > *Gnesne*, *Poznań* > *Posnanie*, *Złoczów* > *Slotehouf*;

– pol. *ż* > fr. *g*, np. *Żywiec* > *Giviets* // fr. *j*, np. *Żurawno* > *Jurafno*, *Żwaniec* > *Jovaniets* // fr. *i*, np. *Żółkiew* > *Iolkief*, *Żwaniec* > **Ioaniets*, w wygłosie pol. *-ż*, które w wymowie ulega ubezdźwięcznieniu w [š] > fr. *-ch*, np. *Zbaraż* > *Sbarach*;

– pol. *rz* > fr. *r*, np. *Brześć* > *Bretch*, *Przemyśl* > *Primislie*, *Racibórz* > *Ratibor* // fr. *rz*, np. *Przeworsk* > *Przévorska*;

– pol. *dź* > fr. *dg*, np. *Budziak* > *Boudgiac*;

– pol. *ś* (*si*) > fr. *s*, np. *Tyśmienica* > *Tismenitz* // fr. *sch*, np. *Śniatyn* > *Schniatyn* // fr. *ki*, np. *Podlasie* > *Podlakie*;

– pol. *sz* > fr. *ch*, np. *Łopuszna* > *Lopouchna* // fr. *tch*, np. *Rzeszów* > *Reetchouf*;

– pol. *w* > fr. *v*, np. *Wysocko* > *Vissotsko*, ubezdźwięczniona głoska pol. [v] > fr. *f*, np. *Łobzów* > *Lobzouf*, *Tarnów* > *Tarnouf*, *Żółkiew* > *Zolkief* (por. też swoiste hiperyzmy typu *Żurawno* > *Jurafno*);

– pol. przedniojęzykowo-zębowe *ł* > fr. *l*, np. *Łobzów* > *Lobzouf*;

– pol. półotwarta głoska *j* > fr. *y*, np. *Jaworów* > *Yavorouf*, *Jarosław* > *Yaroslave*, *Janów* > *Yanouf*, *Jassy* > *Yassi*, *Stryj* > *Strye*;

– grupy spółgłoskowe, m.in. pol. *ś* (*ści*) > fr. *tch*, np. *Brześć* > *Bretch* // fr. *ch*, np. *Uście* > *Ouch* // fr. *szci*, np. *Uście* > *Uszcie* // fr. *gici*, np. *Zamość* > *Samogicie*, pol. *żw* > fr. *jov*, np. *Żwaniec* > *Jovanietz* // fr. *joü*, np. *Żwaniec* > *Joüanietz*; grupy spółgłoskowe autor próbuje rozbić samogłoskami epentetycznymi ułatwiającymi Francuzowi trudną wymowę, np. *Żwaniec* > *Jovanietz*, *Piotrków* > *Pietreouf*.

3. PRZEJMOWANIE NAZW ZA POMOCĄ JĘZYKA POŚREDNICZĄCEGO

W pamiętnikach Daleraca występują również toponimy z polskiej i okołopolskiej przestrzeni geograficznej w postaci przejętej do tekstu francuskiego za pośrednictwem łaciny i języka niemieckiego, a rzadziej innych, np. tureckiego.

3.1. Toponimy przejęte za pośrednictwem łaciny

Pewną grupę w korpusie analizowanych egzoniów stanowią formy, które nawiązują do ich zlatynizowanej postaci. Na potrzeby tekstu w dalszej kolejności autor dokonał w mniejszym lub większym zakresie ich adaptacji do francuszczyzny (por. rozdział 4). Przyjęta strategia egzoniizacji dotyczy nazw odnoszących się

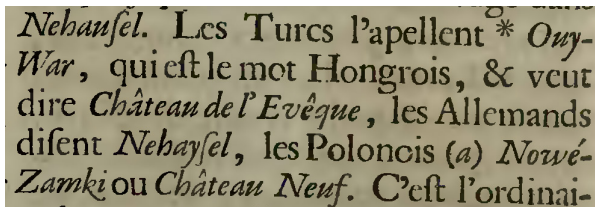
do obiektów powszechnie znanych, historycznie istotnych i obecnych w świadomości XVII-wiecznych warstw wykształconych. Przywołane nazwy geograficzne można uznać za ówczesne internacjonalizmy toponimiczne, np. *Bakova/Bacovie* (łac. *Bacovia*, pol. *Baków*), *Boristene/Boristhene* (łac. *Borysthenes*, pol. *Dniepr*), *Cracovie* (łac. *Cracovia*, pol. *Kraków*), *Kiovie* (łac. *Kiovia*, pol. *Kijów*), *Leopol* (łac. *Leopolis*, pol. *Lwów*), *Lithüanie* (łac. *Lituania*, pol. *Litwa*), *Livonie* (łac. *Livonia*, pol. *Liwonia*), *Moldavie* (łac. *Moldavia*, pol. *Moldawia*), *Montes Carpatici* (łac. *Carpates*, pol. *Karpaty*), *Moravie* (łac. *Moravia*, pol. *Morawy*), *Moscovie* (łac. *Moscovia*, pol. *Moskwa*), *Oppava* (łac. *Oppavia*, pol. *Opawa*), *Pologne* (łac. *Polonia*, pol. *Polska*), *Russie* (łac. *Russia*, pol. *Rosja*), *Severie* (łac. *Severia*, pol. *Siewierszczyzna*), *Silesie* (łac. *Silesia*, pol. *Śląsk*), *Siradie* (łac. *Siradia*, pol. *Sieradz*), *Warsovie/Varsovie* (łac. *Varsovia*, pol. *Warszawa*), *Volhynie* (łac. *Volhynia/Volhinia*, pol. *Wołyń*).

3.2. Toponimy przejęte za pośrednictwem języka niemieckiego

Nieliczne nazwy autor przejmując za pośrednictwem języka niemieckiego. Pojawiają się one w dwóch sytuacjach:

1) użycia egzonimu wyłącznie w formie nawiązującej do języka niemieckiego, np. *Breslaw* (niem. *Breslau*, pol. *Wrocław*), *Dantsiek* (niem. *Danzig*, pol. *Gdańsk*), *Mariembourg* (niem. *Marienburg*, pol. *Malbork*), *Oder* (niem. *Oder*, pol. *Odra*), *Wilna* (niem. *Wilna/Vilnius*, pol. *Wilno*);

2) użycia egzonimu w formie nawiązującej do języka niemieckiego jako obocznej do wersji innojęzycznych użytych w obrębie synonimicznych szeregów nazewniczych¹⁶, np. *Bronsberg* (niem. *Braünsberg/Braunsberg*, pol. *Braniewo*), *Nehausel* (niem. *Neuhäus[e]l*, pol. *Nowe Zamki*), *Tropau/Oppava* (niem. *Troppau*, pol. *Opawa*), *Warmeland/Warmie* (niem. *Warmeland/Ermland*, pol. *Warmia*) (zob. rys. 2).



Rys. 2. „Les Anecdotes...”, t. I, s. 80

¹⁶ Autor każdorazowo zaznacza, że dana forma funkcjonuje w języku niemieckim.

3.3. Toponimy przejęte za pośrednictwem innych języków

Z rzadka tylko — również w obrębie szeregów synonimicznych skupiających różnojęzyczne postaci danej nazwy — autor prezentuje toponimy w postaci innej niż łacińska czy niemiecka, np. węgierskiej, por. *Ouy-War* (pol. *Nowe Zamki*), czy tureckiej, por. *Tourla* (pol. *Dniestr*).

3.4. Zapożyczenia zwrotne

Kolejną grupę stanowią takie nazwy, które w języku francuskim funkcjonują jako wyrazy pospolite, zaś w języku polskim należą do planu toponimicznego. Ich transpozycja do francuszczyzny dokonuje się według ustaleń M. Mandoli (2015, s. 89–90) na zasadzie tzw. zapożyczeń zwrotnych, zbudowanych według schematu: fr. apelatyw > pol. toponim > fr. toponim. Można tu wskazać nieliczne przykłady, typu *Vilanouf* (pol. *Wilanów*; por. fr. *la ville neuve*).

4. ASYMILACJA MORFOLOGICZNO-SKŁADNIOWA

Wiele spośród należących do korpusu jednostek nazewniczych uległo w tekście Daleraca mechanizmom adaptacyjnym w zakresie morfologii i składni. W dalszej części tego rozdziału omówione zostaną najważniejsze wykładniki przyswojenia na poziomie morfosyntaktycznym (por. Mandola, 2017).

4.1. Zmiany w obrębie kategorii gramatycznych (rodzaju i liczby)

W języku francuskim nazwy miast — prócz kilku wyjątków — są zwykle rodzaju żeńskiego, choć ze względu na brak rodzajnika zdarzają się w tym względzie wahania. Rodzaj żeński mają także nazwy krajów, prowincji i regionów zakończone na *-e* (oprócz toponimów z bardziej egzotycznej przestrzeni geograficznej, np. *Le Cambodge*). Nazwom zakończonym na inną samogłoskę lub spółgłoskę przynależy rodzaj męski (Riegel i in., 1997, s. 178; Kacprzak, Sypnicki, 2002, s. 113). Kierując się tą regułą, trzeba zauważyć, że do zmiany rodzaju wobec form polskich doszło w następujących przypadkach: pol. r. ż. > fr. r. m., np. *Tismenitz* (pol. *Tysmienica*, fr. wsp. *Tysmenytsia*), pol. r. n. > fr. r. ż., np. *Gnesne* (pol. *Gniezno*, fr. wsp. *Gnèsne*) (DGP, ED, GDGC: *Gnesne*), pol. r. n. > fr. r. m., np. *Skolia* (pol. *Skole*, fr. wsp. *Skole*).

Brak determinantów w tekście francuskim uniemożliwia jednak dokładną identyfikację rodzajową przywołanych jednostek, podobnie zresztą ma to miejsce w odniesieniu do wielu innych form, np. *Boutsko* (pol. *Busk*, fr. wsp. *Bousk*), *Polotsko* (pol. *Połock*, fr. wsp. *Polotsk/Polatsk*) (DGP: *Polocski/Poloczsk*,

ED, GDGC: *Poloczko*), *Smolensko* (pol. *Smoleńsk*, fr. wsp. *Smolensk*) (GDGC: *Jaroslaw, Smolensko*), *Minski* (pol. *Mińsk*, fr. wsp. *Minsk*) (DGP, ED: *Minski*, GDGC: *Minsky/Minski*), *Przévorska* (pol. *Przeworsk*, fr. wsp. *Przeworsk*) (GDGC: *Przeworsk*), które na ogół w tożsamej bądź podobnej postaci zostały odnotowane w wielkich kompendiach geograficznych i encyklopedycznych z tego czasu — DGP, ED, GDGC¹⁷.

Trzeba podkreślić, że w odniesieniu do niektórych nazw autor stara się używać żeńskiego wykładnika toponimicznego *-ie* (w liczbie pojedynczej), charakterystycznego dla francuskich nazw regionów: fr. r. ż. < pol. r. ż., np. *Livonie* (pol. *Liwonia*), *Moldavie* (pol. *Mołdawia*), *Transylvanie* (pol. *Transylwania*), *Valakie* (pol. *Wołoszczyzna*), fr. r. ż. < pol. r. m., np. *Volhynie* (pol. *Wołyń*), fr. r. ż. < pol. r. n., np. *Podlakie* (pol. *Podlasie*), *Podolie* (pol. *Podole*), fr. r. ż. < pol. l. mn., np. *Moravie* (pol. *Morawy*), także w odniesieniu do nazw miast: fr. r. ż. < pol. r. m., np. *Bratslawie* (pol. *Braclaw*), *Chernikovie* (pol. *Czernihów*), *Kiovie* (pol. *Kijów*), *Posnanie* (pol. *Poznań*), *Primislie* (pol. *Przemysł*), *Siradie* (pol. *Sieradz*), fr. r. ż. < pol. l. mn., np. *Chimernie* (pol. *Czemierniki*).

Jeśli zaś chodzi o kategorię liczby, to jej typowym wykładnikiem jest we francuszczyźnie morfem *-s* (Kacprzak, Sypnicki, 2002, s. 119–124). Nie wydaje się jednak, by zapisy typu *Kelms* (pol. *Chelm*, fr. wsp. *Chelm*) (DGP, GDGC: *Chelm*) wiązały się z próbą przekształcenia nazwy w pluralną. Zjawisko depluralizacji nazw oryginalnych dokumentują natomiast następujące jednostki, np. *Glivietz* (pol. *Gliwice*, fr. wsp. *Gliwice*) (DGP: *Glevitz*)¹⁸, *Trok* (pol. *Troki*, fr. wsp. *Trokaï*) (DGP; ED; GDGC: *Troki*), a także przywołane *Moravie* i *Chimernie*. Analogiczny mechanizm obserwujemy w odniesieniu do formy *Podahiets* (pol. *Podhajce*, fr. wsp. *Pidhaïtsi/Podgaïtsy*) (ED: *Podhaice*), gdzie *-s* jest nie tyle markerem l. mn., ile służy potrzebie uzyskania w połączeniu z głosek *t* dźwięku zbliżonego do pol. fonemu [c].

4.2. Użycie determinantów

Opatrzanie nazwy rodzajnikiem określonym zgodnie z regułą języka francuskiego, wymagającą użycia determinantu przed toponimami (nazwami prowincji, regionów, rzek, krajów itd.), z wyjątkiem nazw miast (Riegel i in., 1997, s. 177), ilustrują formy: *le Boudgiac* (pol. *Budziak*), *le Bouk* (pol. *Bug*), *la Courlande* (pol. *Kurlandia*), *la Krimée* (pol. *Krym*), *la Livonie* (pol. *Liwonia*), *la Moldavie* (pol. *Mołdawia*), *la Moravie* (pol. *Morawy*), *la Podlakie* (pol. *Podlasie*), *la Podolie* (pol. *Podole*), *la Samogicie* (pol. *Żmudź*), *la Transylvanie* (pol. *Transylwania*), *la Valakie* (pol. *Wołoszczyzna*), *la Volhynie* (pol. *Wołyń*).

¹⁷ Brak w tych opracowaniach nazw miejscowości mało znanych, np.: *Busk, Skole, Tyśmienica*.

¹⁸ Możliwe jednak, że nazwa ta pojawiła się pod wpływem formy niemieckiej *Gleiwitz*.

5. TŁUMACZENIE NAZW

Zastępowanie nazwy francuskim ekwiwalentem semantycznym stanowi przejaw tej strategii egzonimizacyjnej, która ma na celu maksymalne oddalenie od formy wyjściowej. W analizowanym materiale przykłady tego typu są rzadkie. Dotyczą bowiem toponimów: fr. *Kilia la Neuve* < pol. *Kilia Nova*, fr. *Kilia la Vieille* < pol. *Kilia Stara*, fr. *Château Neuf* < pol. *Nowé Zamki*, przy czym w ostatnim przypadku doszło do zmiany w zakresie kategorii liczby (forma źródłowa w l. mn. > forma docelowa w l. poj.). Sytuacje tego typu, odwołując się do definicji Luciena Tesnière'a, M. Mandola (2015, s. 93) określa mianem tłumaczenia z transpozycją.

6. PODSUMOWANIE

Autor XVII-wiecznych pamiętników stanął przed niełatwym zadaniem przybliżenia egzotycznych nazw ówczesnemu odbiorcy francuskojęzycznemu. W dodatku sam sobie jeszcze ten zamiar utrudnił, dążąc do zawarcia w tekście form, które: 1) byłyby najbliższe oryginalnej wymowie; 2) odzwierciedlałyby oryginalną pisownię; 3) asymilowałyby się do grafii, fonetyki i gramatyki francuskiej; 4) stanowiłyby francuskie ekwiwalenty semantyczne obcych nazw; 5) reprezentowałyby bogate, często wieloelementowe, ciągi synonimiczne różnojęzycznych nazw (aloniów) odnoszących się do tego samego obiektu. Tendencje, którymi kierował się Dalerac, nie mogły pozostawać ze sobą w zgodzie, choć autor starał się przynajmniej typograficznie różnicować zebrane nazwy, umieszczając — jak wspomniano — formy bliskie źródłowym na marginesach. Wielokrotnie jednak w obrębie tekstu głównego pozwalał sobie na prezentację różnych wariantów (graficzno-fonetycznych, morfologicznych, leksykalnych itd.) danego onimu, co tylko w niewielkiej mierze wynikało z trudności związanych z zapanowaniem nad tak obszernym dziełem. Nie zawsze bowiem udawało się pamiętnikarzowi (a na etapie przygotowywania tekstu do druku — wydawcy) uniknąć różnego rodzaju oboczności. Często przecież warianty pojawiają się w bliskim sąsiedztwie jako swoista maniera stylistyczna, ale i świadectwo erudycji oraz obeznania autora z różnymi źródłami.

Wydaje się, że zastosowany repertuar strategii w zakresie egzonimizacji genetycznie niefrancuskojęzycznych nazw miał charakter świadomy. Oscylował też pomiędzy wyborem indywidualnym, idiolektalnym a użyciem kolektywnym, uświęconym w jakimś stopniu tradycją używania poszczególnych onimów. Jak się bowiem okazuje, nazwy obiektów dużych, znaczących, z różnych powodów znanych, popularnych Dalerac stara się przytaczać w formie w pewnym sensie obiegowej, poświadczonej w ówczesnych źródłach geograficznych i kartograficznych. Tu pamiętnikarz na eksperymenty sobie nie pozwala, bo czemu miałyby

one zresztą służyć? Już choćby z obostrzeń gatunkowych wynika, że literatura dokumentu osobistego stawia na dane faktograficzne. Skoro autor dysponował nazwą, funkcjonującą w obiegu międzynarodowym, a nie ograniczoną zasięgiem wyłącznie do języków źródłowych (tu głównie polszczyzny), to jej właśnie używał, ewentualnie wyposażał w odpowiedniki różnojęzyczne.

Natomiast w przypadku nazw obiektów małych, mniej znanych lub w ogóle nieznanych (niektórych miast, miasteczek, wiosek), Dalerac zmuszony był uciekać się do własnej kompetencji językowej. Notował formy, tak jak je słyszał, tak, jak mu się wydawało, że się je zapisuje, konfrontował (jakoby) z natywnymi użytkownikami języka (zresztą też niespecjalistami), tworzył własne propozycje, które w różnym stopniu ocierały się — w zależności od autorskich celów — o translokację czy różne oblicza adaptacji językowej.

Analizowane pamiętniki mają — jak starano się wykazać w niniejszym tekście — dużą wartość dla porównawczych badań lingwistycznych, których wymiar ze względu na bogactwo językowe tekstu znacznie wykracza poza komparatystyczne ujęcie francusko-polskie. Dalsze prace nad pamiętnikami Daleraca, ich kontekstami wielojęzycznymi, kulturowymi, historycznymi i tekstologicznymi, mogą przynieść jeszcze wiele ciekawych obserwacji w ujęciu porównawczym socjolingwistyki historycznej.

SKRÓTY

- fr. — francuski
- fr. wsp. — francuski współczesny
- l. mn. — liczba mnoga
- l. poj. — liczba pojedyncza
- łac. — łaciński
- niem. — niemiecki
- pol. — polski
- r. m. — rodzaj męski
- r. n. — rodzaj nijaki
- r. ż. — rodzaj żeński

LITERATURA

- Bajerowa, I. (2005). *Zarys historii języka polskiego 1939–2000* [An outline of the history of the Polish language 1939–2000]. Warszawa: PWN.
- Bańko, M., Svobodová, D., Raczaszek-Leonardi, J., Tatjewski, M. (2016). *Nie całkiem obce: Zapożyczenia wyrazowe w języku polskim i czeskim* [Not quite foreign: Word borrowings in Polish and Czech]. Warszawa: Wydawnictwo UW. <https://doi.org/10.31338/uw.9788323522058>

- Chynczewska-Hennel, T. (1994). *Rzeczpospolita XVII wieku w oczach cudzoziemców* [The Republic of Poland in the 17th century in the eyes of foreigners]. Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Czermińska, M. (2000). *Autobiograficzny trójkąt: Świadectwo, wyznanie i wyzwanie* [The autobiographical triangle: Witness, confession and challenge]. Kraków: Universitas.
- Deroy, L. (1956). *L'emprunt linguistique*. Paris: Les Belles Lettres.
- DGP = Echard, L. (1767). *Dictionnaire géographique portatif, ou Description de tous les royaumes, provinces, villes, patriarchats, éveschés, duchés, comtés, marquisats (...) des quatre parties du monde* (Vosgien [J.-B. Ladvoat], tłum.). Paris: Les Libraires Associés.
- ED = Diderot, D., le Rond d'Alembert, J. (red.). (1751–1772). *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (1751–1765: t. 1–17, 1762–1772: t. 1–11). Paris: Briasson etc.
- Folkierski, W. (1925). *Kłopoty francuskiego autora XVII wieku z polszczyzną* [Troubles of a French author of the 17th century with the Polish language]. Kraków: Drukarnia W. L. Anczyca i Spółki.
- Gałkowski, A. (2018). Onomastyka translatoryczna a translatoryka onomastyczna [Translational onomastics and onomastic translation]. W: U. Bijak, H. Górny i M. Magda-Czekaj (red.), *Onomastyka — neohumanistyka — nauki społeczne* (s. 129–138). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- GDGC = Bruzen de la Martinière, A.-A. (1726–1739). *Le grand dictionnaire géographique et critique* (t. 1–10). La Haye–Amsterdam–Rotterdam: P. Gosse etc.
- Giraud, P. (1971). *Les mots étrangers*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Girys-Czagowiec, W. (2005). Obraz siedemnastowiecznej Polski i jej mieszkańców w oczach cudzoziemców [The image of seventeenth-century Poland and its inhabitants in the eyes of foreigners]. *Napis*, 11, 9–20. <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/67366/edition/56569/>
- Grammatyka francusko-polska albo sposob najszybszy do nauczenia się tak Polakowi francuskiego iako też Francuzowi polskiego języka. Dla wygody uczących się, popięte do druku podana* (1772). Warszawa: Drukarnia J. K. Mci. y Rzplitey u XX. Scholarum Piarum. <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/222681>
- Kacprzak, A., Sypnicki, J. (2002). *Éléments de grammaire française*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Klemensiewicz, Z., Lehr-Spławiński, T., Urbańczyk, S. (1981). *Gramatyka historyczna języka polskiego* [Historical grammar of the Polish language]. Warszawa: PWN.
- Kopczyński, O. (1807). *Essai de grammaire polonaise, pratique et raisonnée, pour les Français*. Varsovie: De l'imprimerie des Piaristes.
- Kraushar, A. (1883). [Dalerac, F.P.], *Pamiętniki kawalera de Beaujeu* [Memoirs of Chevalier de Beaujeu], przeł. i oprac. A. Kraushar. Kraków: Czcionkami Drukarni Związkowej pod zarządem A. Szyjewskiego.
- Les anecdotes de Pologne ou memoires secrets du regne de Jeans Sobieski III du nom* (1699) (t. 1–2). Amsterdam: Henry Desbordes.
- Mandola, M. (2012). French exonyms for Polish toponyms. W: P. Woodman (red.), *The Great Toponymic Dyvide: Reflections on the definition and usage of endonyms and exonyms* (s. 127–152). Warszawa: GUGiK.
- Mandola, M. (2015). Egzonimizacja polskich toponimów w języku francuskim [Exonymisation of toponyms of the territory of Poland in French language]. W: A. Gałkowski, R. Gliwa (red.), *Mikrotoponimy i makrotoponimy w komunikacji i literaturze* (s. 81–95). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/7969-626-0.08>

- Mandola, M. (2017). *Les équivalents français des noms géographiques polonais: l'exonymisation en français des toponymes du territoire de la Pologne*. Littératures. Université Rennes 2. Français. <https://theses.hal.science/tel-01585303/>
- Memoires...* = [Dalerac, F.P.] (1698). *Memoires du chevalier de Beaujeu contenant ses divers voyages, tant en Pologne, en Allemagne, qu'en Hongrie, avec des relations particulieres des guerres et des affaires de ces pays-là depuis l'année MDCLXXIX*. Paris: Claude Barbin.
- Milewski, D. (2019). Jan Sobieski w oczach cudzoziemskich pamiętnikarzy [Jan Sobieski in the eyes of foreign diarists]. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, 146(2), 433–448. <http://dx.doi.org/10.4467/20844069ph.19.022.9918>
- Riegel, M., Pellat, J.-Ch., Rioul, R. (1997). *Grammaire méthodique du français* (wyd. 3). Paris: Presses Universitaires de France.
- Targosz, K. (1991). *Jan III Sobieski mecenasem nauk i uczonych* [Jan III Sobieski as a patron of sciences and scientists]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Targosz, K. (1992). Nieznane „portrety” Jana III i Marii Kazimiery pióra François Paulin Daleraca oraz ich autor [Unknown “portraits” of Jan III and Marie Casimire by François Paulin Dalerac, and their author]. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia*, 102, 111–120.
- Targosz, K. (1997). Relacja księdza F.D.S. o Polsce czasów Jana III Sobieskiego (próba rozszyfrowania autorstwa) [The account of father F.D.S. about Poland in the times of Jan III Sobieski (an attempt to establish the authorship)]. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 42(3/4), 31–62.
- Walter, H. (1997). *L'aventure des mots français venus d'ailleurs*. Paris: Robert Laffont.
- Wolnicz-Pawłowska, E. (2006). Standaryzacja nazw geograficznych poza granicami Polski. Problematyka językowa [Standardization of geographical names beyond Polish borders. Linguistic issues]. *Prace Językoznawcze*, 8, 79–93.
- Zarębski, R. (2018a). Z dziejów językowych kontaktów polsko-francuskich. Polszczyzna w XVII-wiecznym pamiętniku F.P. Dalairaca pt. Les anecdotes de Pologne ou memoires secrets du regne de Jean Sobieski III du nom [On the linguistic history of Polish-French contacts. The Polish language in the 17th-century diary by F.P. Dalairac titled Les anecdotes de Pologne ou memoires secrets du regne de Jean Sobieski III du nom]. *Poradnik Językowy*, 2/2018, 14–27.
- Zarębski, R. (2018b). Pamiętniki jako źródło wiedzy o kształtowaniu się kompetencji leksykalnej (na przykładzie XVII-wiecznych Les anecdotes de Pologne... F.P. Dalairaca) [Diaries as a source of knowledge about the development of lexical competence as exemplified by the 17th century les anecdotes de Pologne... by F.P. Dalairac]. *Acta Universitatis Lodzianis: Kształcenie polonistyczne cudzoziemców*, 25, 150–170. <https://doi.org/10.18778/0860-6587.25.14>
- Zarębski, R. (2021). Nazwy geograficzne z obszaru siedemnastowiecznej Polski i terenów ościennych w pamiętniku Franciszka Daleraca pt. „Les anecdotes de Pologne ou memoires secrets du regne de Jean Sobieski III du nom” [Geographical names from 17th century Poland and the neighbouring regions in the diary of Franciszek Dalerac titled “Les anecdotes de Pologne ou memoires secrets du regne de Jean Sobieski III du nom”]. *Onomastica*, 65(2), 151–164. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.65.2.10>
- Zarębski, R. (2022). Pejzaż onimiczny a kontakty językowe polsko-francuskie w XVII-wiecznych pamiętnikach François Paulina Dalairaca [The landscape of proper names and Polish-French linguistic contacts in the 17th century memoirs of François Paulin Dalairac]. *Prace Językoznawcze*, 24(2), 21–35. <https://doi.org/10.31648/pj.7727>
- Zierhoffer, K., Zierhofferowa, Z. (2000). *Nazwy zachodnioeuropejskie w języku polskim a związki Polski z kulturą Europy* [Western European names in the Polish language and Poland's relations with European culture]. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

SUMMARY

EXONYMIZATION OF POLISH AND POLONIZED GEOGRAPHICAL NAMES IN 17TH-CENTURY FRENCH
(BASED ON THE MEMOIRS OF FRANÇOIS PAULIN DALERAC)

This paper discusses the exonymization strategies applied to Polish and Polonized geographical names in the French memoirs of François Paulin Dalerac. It is established that the author, in order to bring the exotic names closer to the French audience, on the one hand used a wide range of adaptation techniques (foreign quotations, graphical modifications, taking over names with the help of intermediary languages, reflexive loanwords, morphological and syntactic adaptation). On the other hand, he attempted to faithfully imitate the source forms (both at the level of pronunciation and spelling), using a variety of procedures which resulted in exophones and exographs (often placed in the margins or distinguished graphically) imitating source forms, important for the linguistic landscape of the areas described.

Keywords: proper names, toponymy, exonyms, Polish-French language contacts, language adaptation